

Κεφάλαιο 2

Θεματική πρόσβαση

Θεματική πρόσβαση δεν είναι τίποτα άλλο παρά το να μπορώ να ψάξω κάτι με βάση το θέμα του. Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τη διαχρονική προσπάθεια του ανθρώπου να εξασφαλίσει τη δυνατότητα να προσεγγίζει ανά πάσα στιγμή όλη τη γνώση που κατέγραψε και συσώρευσε σε βιβλιοθήκες, αρχεία, μουσεία και κάθε είδους πληροφοριακούς οργανισμούς και τη συνεχιζόμενη προσπάθειά του να επιτύχει το ίδιο αποτέλεσμα στις βάσεις δεδομένων και στο διαδίκτυο. Το γιατί γίνεται όλη αυτή η προσπάθεια και το γιατί έχει τόσο μεγάλη σημασία συνοψίζεται στο ότι:

η θεματική οργάνωση των πληροφοριών δίνει:

- ❖ Πρόσβαση σε τεκμήρια που δεν ξέρουμε ότι υπάρχουν
- ❖ Πρόσβαση σε πληροφοριακά σύνολα ανεξαρτήτως μορφής, είδους, παραγωγού, τίτλου, χρόνου ή τόπου παραγωγής
- ❖ Πρόσβαση σε νοηματικές ενότητες τεκμηρίων που προέρχονται από ποικίλα σημεία, οργανισμούς κλπ
- ❖ Πρόσβαση σε αφηρημένες έννοιες και απαριθμούμενα πράγματα
- ❖ Δυνατότητα σύνθεσης και σύνδεσης θεματικών εννοιών και δημιουργία ευρύτερων ή ειδικότερων θεματικών ενοτήτων

Τα παραπάνω στοιχεία που μπορούν να λογιστούν και ως η χρησιμότητα της θεματικής πρόσβασης αποτελούν ουσιαστικούς μοχλούς στην προώθηση της έρευνας και της γνώσης αλλά και βασικά στοιχεία επιβίωσης για τον άνθρωπο που απαιτεί να γνωρίζει για να διδάσκεται και να προνοεί.

Οι βιβλιοθήκες έδωσαν και δίνουν μεγάλη βαρύτητα στη θεματική οργάνωση των τεκμηρίων τους και ανέπτυξαν συστήματα όχι μόνο για τον τρόπο της θεματικής οργάνωσης αλλά και για την εξασφάλιση της πλήρους σύνδεσης των τεκμηρίων με τα θέματά τους, τον ενδεδεγμένο έλεγχο της ορθότητας των αποδιδόμενων εννοιών και την ομοιομορφία στην αντιμετώπιση των τεκμηρίων.

Ο Βιβλιογραφικός έλεγχος και η θεματική πρόσβαση

Η αποτύπωση ενός τεκμηρίου μέσα από την καταγραφή των βασικών στοιχείων δημιουργίας του, που αποτελούν και την ταυτότητά του, αποτέλεσε και την απαρχή όλων των βιβλιογραφικών δεδομένων (ποιος είναι ο τίτλος του, ποιος το δημιούργησε, πότε, που, τι περιέχει). Η συστηματική καταγραφή αυτών των στοιχείων και ο έλεγχος τους αποτελεί αυτό που σήμερα ονομάζουμε βιβλιογραφικό έλεγχο. Ωστόσο, η ταυτότητα των τεκμηρίων σήμερα παρουσιάζει νέες προκλήσεις που ενώ η αρχική ονομασία ή η απαρχή ενός τεκμηρίου δεν έχει αλλάξει, η υφή και η υπόστασή του είναι πλέον διαφορετικές. Ο βιβλιογραφικός έλεγχος παίρνει άλλη διάσταση καθώς μένει σε μας όχι μόνο να ελέγξουμε αν τα στοιχεία ενός τεκμηρίου καταγράφηκαν σωστά και αν το περιεχόμενό του αποδόθηκε επίσης σωστά, αλλά και να συνδέσουμε τεκμήρια που έχουν το ίδιο περιεχόμενο αλλά η καταγραφή των στοιχείων τους παρουσιάζει διαφορές καθώς οι μορφές τους είναι διαφορετικές.

Για παράδειγμα: Ο κώδικας ντα Βίντσι μπορεί να είναι βιβλίο, ταινία, ή ένα ηχογραφημένο βιβλίο. Στην περίπτωση αυτή το νοηματικό περιεχόμενο των τεκμηρίων είναι το ίδιο ανεξάρτητα από τη φυσική τους μορφή. Το ζητούμενο παραμένει η πρόσβαση στο νοηματικό περιεχόμενο των τεκμηρίων αλλά και η σύνδεση όλων των διαφορετικών τεκμηρίων που έχουν το ίδιο θέμα κάτω από μια συγκεκριμένη λέξη ή συνδυασμό λέξεων που αντικατοπτρίζουν το θέμα του. Έτσι όταν αναζητώ ένα «αστυνομικό μυθιστόρημα» που αναφέρεται στο «Βατικανό» να μπορώ να ανακτώ και να βλέπω όλες του τις μορφές. Το νοηματικό περιεχόμενο του δημιουργήματος «Κώδικας ντα Βίντσι» δεν διαφέρει από τη μια μορφή στην άλλη, δηλαδή το βιβλίο από την ταινία ή το ηχογραφημένο βιβλίο. Αλλάζει η μορφή παρουσίασης αλλά νοηματικά παραμένει το ίδιο.

Αν θέλουμε λοιπόν να αποδώσουμε πληροφορίες για το νοηματικό περιεχόμενο του «Κώδικας ντα Βίντσι» και θέλουμε η πληροφορία που θα αποδώσουμε να έχει πληρότητα οφείλουμε να σηματοδοτήσουμε το κείμενο, την ταινία, την ηχογράφηση, τις βιβλιοκριτικές, τη σχετική αρθρογραφία για το έργο, τις σχετικές ανακοινώσεις που έκανε η Καθολική Εκκλησία κλπ. με το ίδιο θέμα ή το συνδυασμό των θεμάτων «Αστυνομικό μυθιστόρημα» «Βατικανό». Επομένως ως προς τον τομέα αυτό ο Βιβλιογραφικός έλεγχος συνίσταται:

- ❖ Στον προσδιορισμό όλων των διαθέσιμων τεκμηρίων σε οιαδήποτε μορφή και

- ❖ Στον προσδιορισμό έργων μέσα σε ευρύτερα τεκμήρια (άρθρα σε περιοδικά, κεφάλαια βιβλίων, ανακοινώσεις σε πρακτικά συνεδρίων, κλπ)
- ❖ Στην αποτύπωση και έλεγχο όλων των περιγραφικών στοιχείων των τεκμηρίων που εντοπίστηκαν και
- ❖ Στην ενιαία αποτύπωση θεμάτων που αντικατοπτρίζουν το κοινό νοηματικό τους περιεχόμενο και που αποτελούν το σημείο σύνδεσης των ομοειδών αυτών τεκμηρίων

Η βιβλιοθήκη ή ο οποιοσδήποτε πληροφοριακός οργανισμός είναι επιφορτισμένος με το έργο της οργάνωσης της πληροφορίας θα πρέπει να λάβει υπόψη του ότι οι διαφορετικές αυτές μορφές του τεκμηρίου, που ενδέχεται να μην έχουν τον ίδιο δημιουργό (πχ μπορεί να είναι ο συγγραφέας Dan Brown ή ο σκηνοθέτης Ron Howard) να μην έχουν τον ίδιο τίτλο (πχ The Da Vinci Code αλλά και τα «Απόκρυφα Ευαγγέλια» ή The Quest for the Holy Grail), αλλά θα πρέπει όμως να έχουν ένα κοινό σημείο πρόσβασης που να τα ενοποιεί και να μπορεί σε δεδομένη αναζήτηση να αποδώσει ένα ολοκληρωμένο πληροφοριακό σύνολο. Το κοινό αυτό σημείο είναι το θέμα. Βλέπουμε λοιπόν, ότι ο προσδιορισμός του νοηματικού περιεχομένου ενός τεκμηρίου και η απόδοση ενός θέματος αποτελούν κεντρικό σημείο για την αναζήτηση και ανάκτηση πληροφοριών.

Η απόδοση των θεμάτων γίνεται με μια σειρά διαδικασιών, προτύπων, γλωσσών αλλά και ελεύθερων επιλογών που ακολουθούν παρακάτω. Σε ότι αφορά όμως τις διαδικασίες του βιβλιογραφικού ελέγχου επισημαίνουμε ότι

- ✚ με βάση όλα τα στοιχεία που προκύπτουν από τα δεδομένα των τεκμηρίων δημιουργούμε σημεία πρόσβασης (συγγραφέα, τίτλο, θέμα, κλπ)
- ✚ το σύνολο των μεταδεδομένων που καταγράφονται για τα τεκμήρια συμπεριλαμβανομένων των θεμάτων τους οργανώνονται σε ευρετήρια με τη χρήση προτύπων ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση στα τεκμήρια. Σήμερα, οι βάσεις δεδομένων κάνουν τη διαδικασία αυτόματα.
- ✚ Στο πλαίσιο του βιβλιογραφικού ελέγχου δίνεται μία κατεύθυνση για το που βρίσκεται ένα αντίγραφο του τεκμηρίου. Στις περιπτώσεις των βάσεων πλήρους κειμένου η πληροφορία δίνεται άμεσα χωρίς τη μεσολάβηση της κατεύθυνσης με απλό άνοιγμα του κειμένου ή της εικόνας που συνοδεύει τα μεταδεδομένα.

Πρέπει ακόμα να επισημάνουμε ότι ο βιβλιογραφικός έλεγχος έχει συνδυαστεί με το «βιβλίο» και έχουμε μάθει να το διαφοροποιούμε από την περιγραφή άλλων

τεκμηρίων. Τα βιβλία αντιμετωπίζονται ως μονάδες και η περιγραφή τους περιστρέφεται γύρω από αυτή τη μονάδα. Για τα περιοδικά αναπτύχθηκε διαφορετικός μηχανισμός μέσα από τους καταλόγους που αντιμετωπίζουν αρχικά τον κάθε τίτλο περιοδικού ως μονάδα (CARDEX) και αργότερα ως υποσύνολα μονάδων (άρθρων) μέσω των ευρετηρίων και περιλήψεων των άρθρων (Index και abstract catalogues). Άλλο υλικό, όπως τα τεκμήρια ήχου και εικόνας είχαν επίσης διαφορετική αντιμετώπιση ως προς τη βιβλιογραφική τους απεικόνιση. Ωστόσο σήμερα, αφενός μεν η τεχνολογία των βάσεων δεδομένων, αφετέρου η κοινή πεποίθηση ότι το ανθρώπινο μυαλό λειτουργεί με βάση τις νοηματικές ενότητες και όχι τις μορφές ή τα υλικά καταγραφής, τείνουν να δώσουν την υποδομή για την ενιαία πρόσβαση στη πληροφορία. Η ενιαία πρόσβαση είναι ανεξάρτητη από τη μορφή καταγραφής της πληροφορίας με κοινό γνώμονα τη θεματική κατηγοριοποίησή της.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι καθοριστικό σημείο της διαδικασίας του βιβλιογραφικού ελέγχου είναι η απόδοση του νοηματικού περιεχομένου ενός τεκμηρίου που είναι απαραίτητη για την αναζήτηση και ανάκτησή του από τον κάθε ενδιαφερόμενο.

Διαχειριστικά ζητήματα που αφορούν τη θεματική πρόσβαση

Πριν προχωρήσουμε στη διαδικασία του εντοπισμού του κυρίως θέματος και όλων των δευτερευόντων θεμάτων ενός τεκμηρίου ας ρίξουμε μια ματιά στο πλαίσιο μέσα στο οποίο καλούμαστε να κάνουμε αυτή τη δουλειά και στις συνθήκες που έχει διαμορφώσει σήμερα η τεχνολογία και κυρίως το διαδίκτυο.

Τα κυριότερα ζητήματα που εντοπίζουμε αφορούν:

- ✚ Την πληθώρα των πληροφοριών που παράγονται. Η υπερβολική παραγωγή πληροφορίας έχει ως αποτέλεσμα την ελλιπή οργάνωσή της και την αδυναμία των επαγγελματιών της πληροφόρησης να την επεξεργαστούν, πολύ περισσότερο δε να κάνουν αυτή την επεξεργασία με την ταχύτητα που επιβάλλουν οι απαιτήσεις του κοινού σήμερα και η εξέλιξη της επιστήμης.
- ✚ Το κόστος της επεξεργασίας αυτής που προκύπτει τόσο από το χρόνο που απαιτείται για τη θεματική επεξεργασία όσο και από το γεγονός ότι απαιτεί ειδικευμένο προσωπικό.
- ✚ Τον χρόνο που απαιτεί η επεξεργασία. Η διαδικασία απαιτεί χρόνο με αποτέλεσμα την καθυστέρηση στην οργάνωση των τεκμηρίων και την απόδοσή

τους στο κοινό σε χρόνο μεταγενέστερο από την παραγωγή τους. Οι βιβλιοθήκες έχουν κατηγορηθεί συχνά για αυτές τις καθυστερήσεις κατά την ίδια έννοια που έχουν κατηγορηθεί και οι εκδότες. Δηλαδή, για μεν τους εκδότες μετριέται ο χρόνος που μεσολαβεί από τη στιγμή που ένας συγγραφέας δίνει το χειρόγραφό τους για έκδοση μέχρι τον πραγματικό χρόνο κυκλοφορίας του βιβλίου και για τις βιβλιοθήκες μετριέται ο χρόνος που μεσολαβεί από την παραγγελία ενός βιβλίου μέχρι τη διάθεσή του στο κοινό. Στο χρόνο αυτό οι βιβλιοθήκες προσθέτουν και το χρόνο επεξεργασίας του βιβλίου από τη στιγμή που φτάνει στη βιβλιοθήκη μέχρι να καταλογογραφηθεί, να ταξινομηθεί και να μπει στο ράφι.

- ✚ Την ειδίκευση. Συχνά έχει εκφραστεί η άποψη ότι ο επιστήμονας της πληροφόρησης για να προβεί σε θεματική επεξεργασία πρέπει να είναι ως ένα βαθμό γνώστης του επιστημονικού κλάδου που εντάσσονται τα τεκμήρια που επεξεργάζεται. Η άποψη αυτή επηρέασε την εκπαίδευση των βιβλιοθηκονόμων και επιστημόνων της πληροφόρησης, αρχικά με την εισαγωγή μαθημάτων γνώσεων κυρίως λογοτεχνίας και ιστορίας καθώς η βιβλιοθήκη συνδυάζονταν καίρια με τη «λαϊκή» βιβλιοθήκη και την αναγκαιότητα «γενικών» γνώσεων. Η πρακτική αυτή αποδείχτηκε ανεπαρκής για το χώρο των ακαδημαϊκών και ειδικών βιβλιοθηκών. Οι σχολές της Βορείου Αμερικής στράφηκαν στη μετατροπή των προγραμμάτων τους σε μεταπτυχιακές σπουδές ώστε ο φοιτητής να χτίζει πάνω σε μια υποδομή επιστήμης (πχ φυσική, χημεία, λογοτεχνία, ιστορία, νομική, μουσική, κλπ) και στις πληροφοριακές σπουδές του να εστιάζει σε θέματα διαχείρισης πληροφοριών. Οι προπτυχιακές του γνώσεις του επιτρέπουν να σχηματίζει ειδικότητες και να αντεπεξέρχεται με ευκολία στις θεματολογικές απαιτήσεις οργάνωσης και διαχείρισης της γνώσης και όχι μόνο.

Στον αντίποδα όλων των παραπάνω, βρίσκεται η αξιοποίηση της τεχνολογίας και των μεθόδων αυτοματοποιημένης ευρετηρίασης που έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας και οι οποίες παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των συστημάτων θεματικής πρόσβασης. Η χρήση των νέων τεχνολογιών έγκειται αφενός μεν στην αναζήτηση τρόπων που να βελτιώνουν τα αυτοματοποιημένα συστήματα και αφετέρου στο να αποσυμφορίζουν τη θεματική επεξεργασία από την αναγκαιότητα της ανθρώπινης παρέμβασης. Ουσιαστικά λοιπόν τα αυτοματοποιημένα συστήματα θεματικής

επεξεργασίας αναζητούν τρόπους να αποδώσουν θέματα και να ταυτοποιήσουν το θεματικό περιεχόμενο ενός τεκμηρίου χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση και χωρίς την επεξεργασία καθενός τεκμηρίου χωριστά από τον άνθρωπο. Οι προσπάθειες αυτές στηρίζονται στις εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης και κάποια βασικά στοιχεία δίνονται σε παρακάτω κεφάλαια και μόνο για τις εφαρμογές που μας απασχολούν.

Τι είναι Θεματική επεξεργασία;

Θεματική επεξεργασία είναι η διαδικασία προσδιορισμού του νοηματικού περιεχομένου ενός τεκμηρίου και η απόδοσή του με λέξεις. Για να εξηγήσουμε τη διαδικασία της θεματικής επεξεργασίας ας λάβουμε υπόψη μας ένα οποιοδήποτε βιβλίο. Για να αποτυπώσουμε το νόημά του θα χρησιμοποιήσουμε λέξεις. Ακόμα κι αν έχουμε ένα βιβλίο τέχνης που μιλάει για υλικά και χρώματα και πάλι θα χρησιμοποιήσουμε λέξεις για να αποδώσουμε το περιεχόμενό του. Ο εντοπισμός του κυρίως θέματος ενός τεκμηρίου, και η επιλογή των λέξεων που κάνουμε για να αποδώσουμε το νόημά του ονομάζονται θεματική επεξεργασία.

Συνοπτικά θεματική επεξεργασία είναι η διαδικασία παραγωγής μεταδεδομένων που αφορούν το θέμα ενός τεκμηρίου. Ερχόμαστε δηλαδή να συμπληρώσουμε στο λήμμα που δημιουργούμε για ένα τεκμήριο τη λέξη ή λέξεις που εκφράζουν το εννοιολογικό του περιεχόμενο. Η εργασία που κάνουμε έρχεται να συμπληρώσει τα στοιχεία που έχουμε ήδη καταγράψει σύμφωνα με τις αρχές που διδάχτηκαν στο μάθημα «Περιγραφική Επεξεργασία τεκμηρίων», δηλαδή, το συγγραφέα (δημιουργό), τον τίτλο, τον τόπο και την ημερομηνία έκδοσης, τον εκδότη και το ISBN καθώς και τα στοιχεία που αποτελούν τη φυσική περιγραφή του τεκμηρίου. Δηλαδή, όλα τα στοιχεία που είναι ήδη καταγεγραμμένα στο τεκμήριο μεταφέρονται στο λήμμα μας και δημιουργούν τη βάση της «ταυτότητας» του τεκμηρίου. Με τη θεματική επεξεργασία ερχόμαστε να προσθέσουμε στο ίδιο λήμμα, όλα εκείνα τα στοιχεία που αφορούν το νοηματικό του περιεχόμενο, δηλαδή το κυρίως και όλα τα δευτερεύοντα θέματα, τα άτομα που διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στο νόημα αυτού του τεκμηρίου, τους γεωγραφικούς τόπους, τις ιστορικές περιόδους και γενικά κάθε τι που περιλαμβάνεται μέσα στο τεκμήριο και που αναφέρονται διάφορα στοιχεία για αυτό μέσα στο τεκμήριο.

Εγγραφή 10	Μονογραφία Γλωσσικό υλικό, έντυπο	Κύριος Κατάλογος
-------------------	--	-------------------------

Ταυτότητα Εγγραφής:	030334					
Τίτλος:	Οργάνωσε τη βιβλιοθήκη σου : ένας πρακτικός οδηγός για την οργάνωση λαϊκών, παιδικών, σχολικών, ιδιωτικών βιβλιοθηκών / Κυρ. Ντελόπουλος					
Συγγραφέας:	Ντελόπουλος, Κυριάκος, 1933- (070)					
Έκδοση:	2η ανατύπωση 2002					
Δημοσίευση:	Αθήνα : Gutenberg, 1987					
Φυσική Περιγραφή:	190 σ. : εικ. ; 24 εκ.					
Σειρές:	(Βιβλία για το βιβλίο)					
ISBN:	960-01-0939-7					
Θέματα:	Classification, Dewey decimal Καταλογογράφηση, Περιγραφική Descriptive cataloging Βιβλιοθήκες--Διοίκηση και οργάνωση Library administration Ταξινομικό δεκαδικό σύστημα Dewey					
DDC Ταξινόμηση:	025.1					
Αντίτυπα:	Αριθμός Εισαγωγής:	Συλλογή:	Ταξιθετικό Σύμβολο:	Στοιχεία Μέρους:	Δανείζεται:	Κατάσταση:
	66663	01	025.1 NTE	-	Ναι	Διαθέσιμο
	60908	01	025.1 NTE	-	Ναι	Διαθέσιμο
	19207	01	025.1 NTE	-	Ναι	Διαθέσιμο

Η διαδικασία της θεματικής επεξεργασίας περιλαμβάνει δύο στάδια

1. Τη θεματική (εννοιολογική) ανάλυση: δηλαδή εξετάζουμε ένα τεκμήριο και προσπαθούμε να πούμε τι είναι το θέμα του και «περί τίνος πρόκειται». Ο προσδιορισμός του «τι είναι» είναι ουσιαστικά και ο προσδιορισμός του κυρίως θέματος ενώ το «περί τίνος πρόκειται» μας οδηγεί και στα δευτερεύοντα θέματα που περιλαμβάνονται σε ένα τεκμήριο. Με τον όρο θεματική (εννοιολογική) ανάλυση εννοούμε το νοηματικό περιεχόμενο ενός τεκμηρίου.
2. Τη θεματική ευρετηρίαση: δηλαδή την απόδοση του κυρίως θέματος και των δευτερευόντων θεμάτων με λέξεις. Ερχόμαστε δηλαδή, να μετατρέψουμε τα νοήματα που προσδιορίσαμε στις λέξεις που υπάρχουν μέσα σε ένα ελεγχόμενο λεξιλόγιο. Ουσιαστικά δηλαδή μεταφράζουμε αυτό που αναλύσαμε στο πρώτο στάδιο με συγκεκριμένες λέξεις που τις επιλέγουμε από ένα ελεγχόμενο λεξιλόγιο. Το ελεγχόμενο λεξιλόγιο υπάρχει συγκροτημένο από πριν και η βιβλιοθήκη μας έχει επιλέξει ποιο από τα λεξιλόγια που υπάρχουν διαθέσιμα θα ακολουθήσει (θεματικές επικεφαλίδες, θησαυροί). Η διαδικασία των ελεγχόμενων λεξιλογίων θα μας απασχολήσει εκτεταμένα στο Κεφάλαιο 4. Το δεύτερο αυτό στάδιο ονομάζεται θεματική ευρετηρίαση καθώς οι

βιβλιοθηκονόμοι συγκέντρωναν όλα τα θέματα που απέδιδαν στα τεκμήρια και έφτιαχναν αλφαβητικές λίστες θεμάτων, δηλαδή θεματικά ευρετήρια.

Εξετάζοντας τη διαδικασία του προσδιορισμού του θέματος βλέπουμε ότι μπορούμε να την υλοποιήσουμε αν απαντήσουμε σε τρία βασικά ερωτήματα:

1. Τι είναι;
2. Για ποιο σκοπό είναι φτιαγμένο;
3. Περί τίνος πρόκειται;

Πχ το τεκμήριο «Η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους».

1. Τι είναι: ιστορία
2. Για ποιο σκοπό είναι φτιαγμένο; Για ευρύ κοινό, μαθητές λυκείου, φοιτητές, γενικό έργο για ερευνητές και φοιτητές. Για τον καθένα που ενδιαφέρεται αλλά έχει και ένα μορφωτικό επίπεδο να το κατανοήσει.
3. περί τίνος πρόκειται; Ιστορία της Ελλάδας, πολιτική, πολιτιστική, εθνογραφική.

Η απάντηση στις τρεις αυτές βασικές ερωτήσεις μας οδηγεί στην αποτύπωση αρχικά του νοηματικού περιεχομένου του τεκμηρίου.

Παίρνοντας λοιπόν την απάντηση στο πρώτο ερώτημα διαπιστώνω το γενικό επιστημονικό πλαίσιο του τεκμηρίου.

Παίρνοντας την απάντηση στο δεύτερο ερώτημα θα δούμε ότι το έργο δεν αποτελεί μια εξειδικευμένη ιστορική πραγματεία πράγμα που να πρέπει να το αποτυπώσουμε με λέξεις αλλά αποτελεί ένα γενικό έργο ιστορίας ενός έθνους. Δεν ερχόμαστε δηλαδή να προσθέσουμε τη λέξη «Πραγματεία», μπορούμε να προσθέσουμε την ένδειξη «Γενικά έργα» ή τίποτα.

Η απάντηση στο τρίτο ερώτημα είναι αυτή που ουσιαστικά έρχεται να συμπληρώσει τη θεματολογία μας. Αν απαντήσουμε στο ερώτημα «περί τίνος πρόκειται;» ερχόμαστε να δώσουμε μια σειρά από λέξεις κλειδιά «ελληνικός πολιτισμός¹⁷», «πολιτική ιστορία-Ελλάδα», «λαογραφία- Ελλάδα», «πνευματική ζωή - Ελλάδα», «Ελλάδα», κλπ. Μέσα από τις λέξεις αυτές δίνουμε πολλαπλά σημεία πρόσβασης στους χρήστες. Με τον τρόπο αυτό κάποιος που ψάχνει πληροφορίες για τη λαογραφία στην Ελλάδα ή την πνευματική ζωή κλπ αποκτά σημεία που του επιτρέπουν να ανακαλέσει το συγκεκριμένο τεκμήριο.

¹⁷ Οι τρόποι που προέκυψαν οι λέξεις κλειδιά εξηγούνται παρακάτω στο αντίστοιχο κεφάλαιο (5.2) για τις θεματικές επικεφαλίδες.

Πχ Ιστορία – Ελλάδα

Πολιτισμός – Ελλάδα

Οικονομική ιστορία – Ελλάδα κλπ

Εξετάζοντας τις διάφορες προσεγγίσεις των επιστημόνων της πληροφόρησης αναφορικά με τη θεματική επεξεργασία των τεκμηρίων ξεχωρίζουμε δύο:

Τη θεωρία του Wilson (1968)¹⁸ και την πιο πρόσφατη θεωρία του Birger Hjørland (2001) που στρέφονται και οι δύο στους προβληματισμούς της επιστήμης της πληροφόρησης για ότι αφορά τον προσδιορισμό και την ερμηνεία των θεμάτων των τεκμηρίων.

Ο Wilson επεξεργάζεται εμπειρικά τους τρόπους και τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι βιβλιοθηκονόμοι για τον προσδιορισμό και την ερμηνεία των θεμάτων των τεκμηρίων. Συνοψίζει δε τις μεθόδους αυτές στις ακόλουθες διαδικασίες:

1. στο να εντοπίσει τον πραγματικό σκοπό του συγγραφέα για τον οποίο γράφει ή δημιουργεί το τεκμήριο
2. στο να αξιολογήσει τη σχετική βαρύτητα των θεμάτων, δηλαδή ποιο θέμα είναι κυρίαρχο και ποια είναι δευτερεύοντα ή παρελκόμενα από το κυρίως θέμα
3. να ομαδοποιήσει ή να μετρήσει τη χρήση των εννοιών και των αναφορών που υπάρχουν στο τεκμήριο
4. να δημιουργήσει κανόνες επιλογής των σημαντικών στοιχείων ενός τεκμηρίου σε αντιδιαστολή με τα μη σημαντικά στοιχεία

Ο Wilson εξηγεί ότι ο βιβλιοθηκονόμος ακόμα και αν εφαρμόσει έστω μία από αυτές τις μεθόδους θα μπορέσει να κάνει σωστή θεματική επεξεργασία. Η πρώτη μέθοδος, να προσδιορίσει δηλαδή το σκοπό του συγγραφέα – δημιουργού προσεγγίζει το ερώτημα που δώσαμε παραπάνω «γιατί είναι» και προσομοιάζει τις θεωρίες των «ερμηνευτικών» της Αλεξανδρινής περιόδου και του πρώιμου Μεσαίωνα, οι οποίοι αναλύουν τις γραφές προσπαθώντας να δουν το σκοπό του συγγραφέα και σε αυτό εμπλέκουν την προσωπικότητα, τα πιστεύω του και τη βιογραφία του.

Η δεύτερη μέθοδος που αφορά τη βαρύτητα των θεμάτων προσεγγίζει τις σύγχρονες θεωρίες της ψυχολογίας του αναγνώστη και επικεντρώνεται στο τι θέλει να δει ο αναγνώστης περισσότερο ή λιγότερο. Επιχειρεί δηλαδή μια αξιολόγηση από την

¹⁸ Wilson, P. (1968). Two kinds of power. An essay on bibliographical control. Berkeley, CA: University of California Press

πλευρά του βιβλιοθηκονόμου, στο τι αυτός κρίνει ως ενδιαφέρον ή σημαντικό για τους αναγνώστες. Ωστόσο, ο συνδυασμός αυτής της μεθόδου με την αμέσως επόμενη που μετρά τις αναφορές και τις χρήσεις των όρων μέσα στο τεκμήριο μπορεί να αποδώσει πολύ πιο αντικειμενικά στοιχεία. Η τρίτη αυτή μέθοδος είναι καθαρά βιβλιομετρική και στατιστική, επικεντρώνεται στην ανάλυση των τεκμηρίων και μπορείτε να την αναγνωρίσετε στις μεθόδους ανάκτησης των μηχανών αναζήτησης (πχ Google). Η τέταρτη μέθοδος που παρουσιάζει τη δημιουργία κανόνων για την επιλογή των θεμάτων. Η μέθοδος αυτή επιδιώκει την τυποποίηση του τρόπου προσδιορισμού των θεμάτων και την εφαρμογή ενός κοινού τρόπου για όλα τα τεκμήρια και άπτεται γλωσσολογικών μεθόδων και μεθόδων συγγραφής κειμένων.

Οι μέθοδοι αυτές του Wilson αντλούν από την ερμηνευτική, την ψυχολογία, την επιστημολογία, τη γλωσσολογία και τη βιβλιομετρία και ουσιαστικά απαντούν στα ερωτήματα «τι είναι» και «γιατί είναι» ένα τεκμήριο. Δηλαδή, στον προσδιορισμό του κυρίαρχου θέματός του, στο σκοπό του συγγραφέα και στο τι θέλει ο αναγνώστης να δει. Προσεγγίζουν λιγότερο το ερώτημα «περί τίνος πρόκειται» που εξετάζει το σύνολο του νοηματικού περιεχομένου και προχωρά στην αποτύπωση των επιμέρους θεμάτων του.

Στο δεύτερο αυτό σκέλος απαντά η θεωρία του Birger Hjørland (2001)¹⁹ η οποία αναπτύσσει ακριβώς αυτό το σημείο του «περί τίνος πρόκειται». Η θεωρία του Hjørland εστιάζει στη διερεύνηση της φύσης του θέματος και δίνει συνώνυμες λέξεις, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορετικές οπτικές γωνίες του θέματος αυτού καθεαυτού. Συγκεκριμένα, ο βιβλιοθηκονόμος καλείται να προσδιορίσει σε ένα τεκμήριο:

1. Θέμα (αντικείμενο, αντικείμενο συζήτησης)
2. «Περί τίνος πρόκειται;»
3. Ζήτημα (ζητούμενο, ζήτημα/σχόλιο)
4. Υπόθεση (κεντρική υπόθεση του έργου)
5. Περιοχή (περιοχή γνώσης, επιστημονική περιοχή)
6. Πεδίο (πληροφοριακό πεδίο, γνωστικό πεδίο, ερευνητικό πεδίο)
7. Περιεχόμενο
8. Πληροφορία
9. Άλλους σχετικούς όρους όπως επιστήμη και έννοια

¹⁹ Birger Hjørland Towards a Theory of Aboutness, Subject, Topicality, Theme, Domain, Field, Content . . . and Relevance, JOURNAL OF THE AMERICAN SOCIETY FOR INFORMATION SCIENCE AND TECHNOLOGY, 52(9):774–778, 2001. Ανακτήθηκε 26/9/2012.

Τα παραπάνω στοιχεία μας καλούν να δώσουμε μεγαλύτερη προσοχή στον προσδιορισμό των εννοιών και στην αναγκαιότητα της προσέγγισης του νοηματικού περιεχομένου του τεκμηρίου.

Σε κάθε περίπτωση τα όσα προαναφέρθηκαν, έχουν στόχο να ευαισθητοποιήσουν τους μελλοντικούς βιβλιοθηκονόμους στο να βλέπουν την πραγματική «φύση» των θεμάτων και στη συνειδητή προσέγγιση του περιεχομένου. Παράλληλα, επιδιώκεται η ανάδειξη της θεματικής πρόσβασης ως μιας επιστημονικής διαδικασίας και όχι ως μιας απλής διαχειριστικής πράξης χωρίς ιδιαίτερη βαρύτητα.

Προβληματισμοί γύρω από τη θεματική επεξεργασία

Έχοντας μια εικόνα της διαδικασίας και πριν προχωρήσουμε να εξηγήσουμε τη δόμηση των θεμάτων και την προέλευση της ορολογίας θα πρέπει να παραθέσουμε ορισμένα προβλήματα που προκύπτουν κατά τη διαδικασία της θεματικής επεξεργασίας. Συγκεκριμένα:

- **Η υποκειμενικότητα του ατόμου** που κάνει τη θεματική επεξεργασία. Ο καθένας βλέπει σε ένα τεκμήριο την πληροφορία από τη δική του σκοπιά. Είναι σαφές ότι τα ερωτήματα «τι είναι» «γιατί είναι» και «το περί τίνος πρόκειται» για το εννοιολογικό περιεχόμενο ενός τεκμηρίου μπορούν να έχουν και διαφορετικές απαντήσεις ανάλογα με το άτομο. Σε ένα δεύτερο επίπεδο αφού απαντηθούν αυτές οι ερωτήσεις ο κάθε βιβλιοθηκονόμος μπορεί να το αποδώσει με διαφορετικό τρόπο ακόμα κι αν έχουν καταλήξει σε κοινή απόφαση για το «περί τίνος πρόκειται». Είναι σαφές ότι ο υποκειμενικός παράγοντας δεν μπορεί να αποφευχθεί πλήρως, ωστόσο η τυποποίηση των διαδικασιών και του λεξιλογίου καθώς και τα συστήματα θεματικής πρόσβασης συντελούν ώστε να υπάρχει μια ενιαία αντιμετώπιση των πραγμάτων.
- **Η συνάφεια και η σχετικότητα των θεμάτων** που επιλέγονται για να αποδοθεί μια έννοια. Υπάρχει μια δυσκολία στον προσδιορισμό της συνάφειας του θέματος ενός τεκμηρίου και της σχετικότητας του θέματος με άλλα θέματα. Συγκεκριμένα, στα ερωτήματα που τέθηκαν παραπάνω σχετικά με το εννοιολογικό περιεχόμενο του τεκμηρίου «τι είναι» και «γιατί είναι» μπορούν να απαντηθούν το πρώτο με βάση τις βασικές θεματικές κατηγορίες «Είναι

φιλοσοφία, είναι ιστορία, είναι τεχνολογία...» αυτό αποδίδει αμέσως την έννοια της συνάφειας. Το δεύτερο ερώτημα μπορεί να απαντηθεί αν κοιτάξουμε τις επιστήμες και έρχεται να απαντήσει στο ερώτημα της σχετικότητας «είναι φτιαγμένο για ιστορικό, για φιλόσοφο, για μαθηματικό, για γεωλόγο...». Πόσο εύκολο είναι να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα και τι συμβαίνει όταν οι επιστήμες εξελίσσονται και αναπτύσσουν νέους κλάδους; Επισημαίνουμε λοιπόν ότι η συνάφεια του θέματος ενός τεκμηρίου είναι συχνά διαφορετικό πράγμα από τη σχετικότητά του σε σχέση με τη ζητούμενη πληροφορία. Για παράδειγμα, κάποιος αναζητά πληροφορίες για τα «ηφαίστεια». Ο OPAC και η αρθρογραφία που θα ψάξουμε με τον όρο «ηφαίστεια» μπορεί να αποδώσει 20 συναφή λήμματα και να μας οδηγήσει ή να μας παρουσιάσει απευθείας 20 αντίστοιχα τεκμήρια. Από αυτά τα 15 ενώ, όπως και τα άλλα έχουν ως θέμα τα ηφαίστεια, είναι αποκλειστικά επιστημονική αρθρογραφία που απευθύνεται σε γεωλόγους ενώ τα υπόλοιπα 5 είναι ευρύτερα έργα για τα γεωφυσικά φαινόμενα και τα ηφαίστεια. Αν ο βιβλιοθηκονόμος έχει χειριστεί σωστά το πρώτο ερώτημα θα έχει εντάξει τα έργα αυτά σε μια ευρύτερη θεματική κατηγορία «φυσικές επιστήμες» από όπου θα εξακολουθεί να υπάρχει η συνάφεια αλλά θα είναι δυνατό να εκτιμηθεί το ποσοστό της σχετικότητας του με το ζητούμενο.

- **Ο βαθμός ακρίβειας στην απόδοση του νοήματος** του περιεχομένου του τεκμηρίου. Ουσιαστικά αποτελεί το βαθμό ανταπόκρισης στο τρίτο ερώτημα που τέθηκε παραπάνω «περί τίνος πρόκειται;» Υπάρχουν περιπτώσεις που η απάντηση στο «περί τίνος πρόκειται» είναι μοναδική και ξεκάθαρη. Δηλαδή ένα θέμα κεντρικό για ένα τεκμήριο. Πχ «Οργανική Χημεία». Το κυρίως θέμα είναι αναμφίβολα η «Οργανική χημεία». Ωστόσο, μπορεί να έχουμε τεκμήρια που να μην είναι σαφές σε ποια θεματική κατηγορία ανήκουν. Πχ «Ιστορικοί και Φιλόσοφοι». Το έργο ανήκει στη θεματική κατηγορία της φιλοσοφίας ή της ιστορίας; Απευθύνεται σε φιλοσόφους ή ιστορικούς; Η απόφαση για το που θα ενταχθεί τελικά το έργο προκύπτει από το συνδυασμό διαφόρων παραγόντων. Πχ σε τι κοινό απευθύνεται το σύνολο της συλλογής. Είναι μια βάση δεδομένων με επίκεντρο την ιστορία, οπότε τότε η ιστορία είναι δεδομένη και επομένως αποδίδουμε την έμφαση του τεκμηρίου στη φιλοσοφία; Είναι το κοινό στο οποίο απευθυνόμαστε, οι ανάγκες του οποίου μας προσδιορίζουν τις αποφάσεις; Είναι η γενικότερη πολιτική της βιβλιοθήκης ή του οργανισμού η οποία μας επιβάλλει την κατεύθυνση που πρέπει να έχει η συλλογή; Είναι απλή

ή τυχαία απόφαση; Η ακρίβεια στην απόδοση των νοημάτων παραμένει πάντα επιθυμητή αλλά ποτέ δεν είναι απόλυτη. Συχνά, πολιτισμικές, γεωγραφικές, φυλετικές, κοινωνικές και κάθε είδους απόψεις επηρεάζουν την παρουσία των τεκμηρίων κάτω από θεματικές κατηγορίες και νοηματικές ομάδες που διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή ή από εποχή σε εποχή. Πχ η απόδοση θεμάτων σε τεκμήρια που αφορούν την Ελληνική Επανάσταση έχουν διαφορετική ανάπτυξη στις Ελληνικές Βιβλιοθήκες από ότι στις Αμερικανικές. Για το λόγο αυτό η ανάπτυξη συγκεκριμένων θεματικών κατηγοριών ανάλογα με τα ενδιαφέροντα μιας περιοχής ή ομάδας χρηστών είναι πολύ συχνή και πολλές φορές επιβεβλημένη.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε ότι όλες οι τελευταίες προσεγγίσεις στο πως ερμηνεύουμε την πληροφορία και στο πως οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την πληροφορία τονίζουν πως τόσο οι ερμηνείες όσο και αντιλήψεις είναι άρρηκτα δεμένες με το πολιτιστικό και εθνογραφικό υπόβαθρο των πληθυσμών και των ατόμων. Τα τελευταία χρόνια οι σχολές επιστημών πληροφόρησης δίνουν πολύ μεγαλύτερη έμφαση στον τομέα αυτό και έχουν συμπεριλάβει στα μαθήματά τους την εθνογραφική και πολιτιστική άποψη της πληροφορίας.

- **Τα διαφορετικά συστήματα θεματικής πρόσβασης** που χρησιμοποιούνται για την απόδοση των θεμάτων. Οι δυσκολίες που συζητήθηκαν παραπάνω αφορούν τον προσδιορισμό των θεμάτων. Ωστόσο, υπάρχουν δυσκολίες και στην απόδοση των θεματικών εννοιών με λέξεις. Υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι έκφρασης ενός θέματος οι οποίοι προσδιορίζονται από τα συστήματα που χρησιμοποιούνται, πχ θεματικές επικεφαλίδες, θεματικοί όροι θησαυρών. Επίσης, η ελευθερία στην ανάπτυξη ενός συστήματος ή ο απόλυτος περιορισμός σε κάτι προεπιλεγμένο και δεδομένο μπορεί να έχουν επίπτωση στον τρόπο με τον οποίο αποδίδεται ένα θέμα. Ο πλουραλισμός αυτός δημιουργεί δυσκολία στην επιλογή συστήματος και στην πολιτική του οργανισμού που διενεργεί την οργάνωση της γνώσης και όχι στην ανάλυση αυτή καθεαυτή.
- Στον αντίποδα του προηγούμενου σημείου υπάρχει **η έλλειψη τυποποιημένου ελεγχόμενου λεξιλογίου**. Συχνά, η απουσία ή η ύπαρξη ενός περιορισμένου ή ελλιπούς ελεγχόμενου λεξιλογίου δημιουργεί δυσκολία στην απόδοση του εννοιολογικού περιεχομένου ενός τεκμηρίου. Καταλήγουμε λοιπόν συχνά στη

χρήση όρων ή επικεφαλίδων που δεν αποδίδουν με ακρίβεια ή αποδίδουν εν μέρει μόνο το περιεχόμενο ενός τεκμηρίου ή μια μόνο πλευρά του κλπ. Κάνουμε τη διαδικασία προσπαθώντας να διατηρήσουμε το συγκεκριμένο ελεγχόμενο λεξιλόγιο παρά τη διαπιστωμένη ανεπάρκειά του. Το ερώτημα της διατήρησης της τυποποίησης με θυσία της ειδίκευσης και της ακρίβειας, τείνει σήμερα να απαντηθεί από την τεχνολογία και το συνδυασμό των αναγωγών ειδικών θεμάτων σε ευρύτερες θεματικές κατηγορίες.

- **Το ανάμικτο υλικό θεμάτων των ελεγχόμενων λεξιλογίων** που έρχονται από προηγούμενες προσπάθειες θεματικής επεξεργασίας ή και από διαφορετικά συστήματα αποτελεί επίσης μια πραγματική δυσκολία στην απόδοση θεμάτων και κυρίως στην επιλογή του λεξιλογίου έκφρασής τους μέσα από το συχνά αδόμητο υλικό προηγούμενων εγχειρημάτων. Ανάλυση των θεμάτων αυτών ακολουθεί παρακάτω στο αντίστοιχο κεφάλαιο, εδώ επισημαίνεται μόνο ο προβληματισμός.
- **Η πιθανότητα λάθους**, η οποία φανερώνεται κυρίως στον προσδιορισμό της απάντησης στο ερώτημα «περί τίνος πρόκειται». Υπάρχει η πιθανότητα να αντιληφθεί κανείς λανθασμένα το περιεχόμενο ενός τεκμηρίου. Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι η πιθανότητα λάθους δεν είναι αυξημένη στις περιπτώσεις παντελούς άγνοιας του γνωστικού αντικείμενου, καθώς ο βιβλιοθηκονόμος έχοντας συναίσθηση της έλλειψης γνώσης του στο συγκεκριμένο αντικείμενο αποφεύγει να απομακρυνθεί από το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, ελαττώνοντας έτσι την πιθανότητα λάθους. Αντίθετα στις περιπτώσεις που αισθάνεται ασφαλής με το γνωστικό αντικείμενο παρεμβαίνει περισσότερο αυξάνοντας την πιθανότητα λάθους.
- **Η έλλειψη ταύτισης απόψεων και οι διαφορετικές ερμηνείες ενός θέματος** ακόμα και από το ίδιο άτομο σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα αποτελούν επίσης γεγονός. Είναι σαφές ότι υπάρχουν πολλές απαντήσεις στο ερώτημα «περί τίνος πρόκειται» για ένα τεκμήριο. Διαφορετικές ερμηνείες ή και διαφορετικές απόψεις για το αν το τεκμήριο επικεντρώνεται σε αυτό ή άλλο θέμα.
- **Η εξειδίκευση και η εξαντλητική θεματική ανάλυση** ενός τεκμηρίου αποτελεί ένα καίριο προβληματισμό. Πόση λεπτομέρεια θέλουμε να αποτυπώσουμε; Θα την αναζητήσει κανείς; Αν δεν τη δώσουμε είναι για πάντα χαμένη μια και δεν θα έχει πρόσβαση. Αν δώσουμε πολλές λεπτομέρειες μήπως

τελικά παραπλανούμε και υπερφορτώνουμε τους χρήστες; Αν πάλι καταφύγουμε στη γενικότητα αποδίδουμε πολύ συγκεντρωμένη πληροφορία χωρίς διακριτά όρια και χωρίς να εξυπηρετούμε τους χρήστες; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά είναι απόρροια διαφόρων παραγόντων, όπως

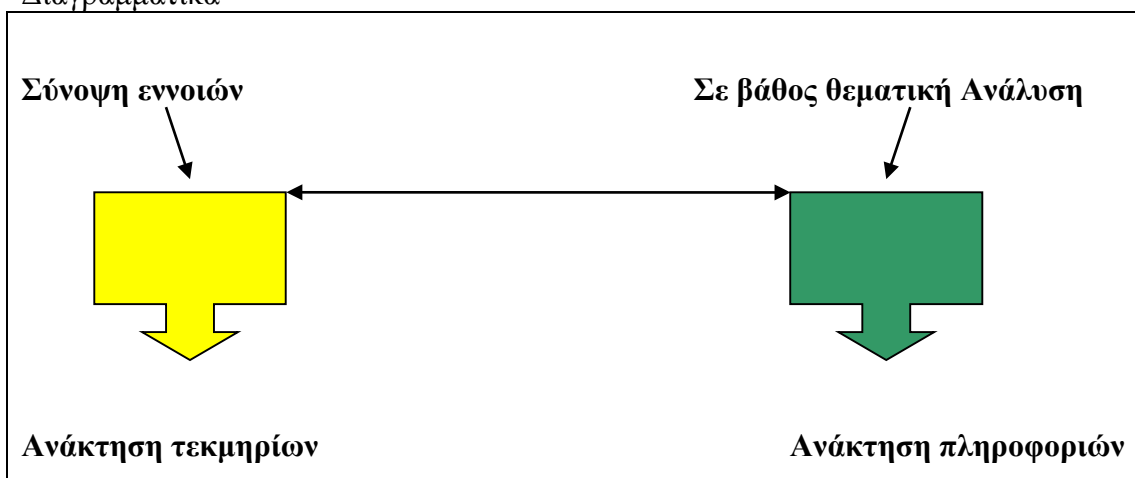
- + Την εστίαση της συλλογής και επομένως το συσχετισμό της εξειδίκευσης με το ευρύτερο πλαίσιο της
- + Την εξασφάλιση του γενικού πλαισίου οργάνωσης μέσα από ένα ταξινομικό σύστημα που θα «τοποθετεί» το τεκμήριο σε ένα ευρείες θεματικές κατηγορίες και θα αφήνει περιθώριο για την εξειδίκευση
- + Το κοινό που απευθύνεται
- + Την πολιτική του οργανισμού για το επίπεδο πρόσβασης που θέλει να δώσει σε κάθε τεκμήριο. Η πολιτική αυτή είναι συνήθως συνάρτηση του είδους του οργανισμού, του διαθέσιμου προσωπικού και του κόστους διαχείρισης της πληροφορίας.

Το επίπεδο θεματικής επεξεργασίας διακρίνεται από δύο βασικές κατευθύνσεις που οι οργανισμοί τείνουν να ακολουθούν και να διαμορφώνουν με τον τρόπο αυτό και την πολιτική τους:

A. Την εις βάθος εξαντλητική θεματική ανάλυση που επιδιώκει τον προσδιορισμό των κεντρικών εννοιών και όσο περισσότερων γίνεται δευτερευουσών εννοιών που εμπεριέχονται στο τεκμήριο και

B. Τη σύνοψη των εννοιών σε ένα κυρίαρχο νοηματικό πλαίσιο το οποίο τις εμπεριέχει και περιορίζει σε αυτό όλες τις δυνατές προεκτάσεις του.

Διαγραμματικά

Σχήμα 2 Σύνοψη έναντι ανάλυσης

Στις λαϊκές βιβλιοθήκες και κυρίως στη δημιουργία καταλόγων χρησιμοποιήθηκε η κατεύθυνση της σύνοψης αποδίδοντας σε κάθε τεκμήριο έναν όρο. Ο βιβλιοθηκονόμος προσπαθούσε να εντοπίσει έναν όρο που να περικλείει το βασικό γνωστικό αντικείμενο του έργου και να καλύπτει το συνολικό του περιεχόμενο ισορροπώντας ανάμεσα στο πολύ γενικό και το πολύ ειδικό ακολουθώντας κατά τη διαδικασία αυτή και τις παραμέτρους της συλλογής που αναφέρθηκαν παραπάνω. Συνήθως δηλαδή αποφεύγονταν οι πολύ γενικοί όροι καθώς αυτοί αντικατοπτρίζονταν από την ταξινομική κατάταξη του τεκμηρίου και επιδιώκονταν όροι πιο συγκεκριμένοι αλλά όχι καθαυτό εξειδικευμένοι. Η εργασία αυτή απέδιδε ασφαλή πρόσβαση στην πληροφορία, ταχύτητα στη διαδικασία και επομένως μείωνε και το κόστος επεξεργασίας των τεκμηρίων. Το μειονέκτημα είναι ότι χάνονταν η απευθείας πρόσβαση στην πιο εξειδικευμένη πληροφορία. Όπως φαίνεται και από το σχήμα η «σύνοψη» στη θεματική ανάλυση μας οδηγεί στο τεκμήριο αλλά δεν αντλεί πληροφορία από αυτό.

Αντίθετα, οι βιβλιοθήκες παραδοσιακά ακολουθούσαν την εις βάθος θεματική ανάλυση για συγκεκριμένο υλικό τους και κυρίως για να δώσουν πρόσβαση στα άρθρα της επιστημονικής παραγωγής και τα πρακτικά συνεδρίων. Πρέπει επίσης, να παρατηρήσουμε ότι οι βιβλιοθήκες τις περισσότερες φορές δεν κατόρθωναν να φτάσουν σε αυτό το βαθμό επεξεργασίας των τεκμηρίων τους με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί ο κλάδος των ευρετηρίων στην αρθρογραφία από τους μεγάλους εκδοτικούς οίκους. Έτσι σήμερα η εξαντλητική θεματική ανάλυση και η αποτύπωση πολλών θεματικών όρων στα τεκμήρια παραμένει χαρακτηριστικό της επεξεργασίας της επιστημονικής παραγωγής και κυρίως της αρθρογραφίας – χωρίς ωστόσο αυτό να αποκλείει και τα επιστημονικά βιβλία, ενώ εξακολουθεί να είναι γνώρισμα κυρίως των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Αντίθετα η σύνοψη παραμένει χαρακτηριστικό των OPAC κυρίως των λαϊκών ή σχολικών βιβλιοθηκών.

Τη μέση οδό δηλαδή την απόδοση ενός θεματικού όρου που φέρει τα χαρακτηριστικά της σύνοψης και την ταυτόχρονη παράθεση ικανού αριθμού δευτερευουσών εννοιών (συνήθως δύο με τρία δευτερεύοντα θέματα) ακολουθούν σήμερα πολλές βιβλιοθήκες χωρίς αυτό να λειτουργεί περιοριστικά αλλά αντίθετα να συμπληρώνει το ένα το άλλο. Παρέχει δηλαδή, σημεία πρόσβασης προς κάθε κατεύθυνση ενώ «πιάνει» τις απαιτήσεις ενός ευρύτερου κοινού.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι τα τεκμήρια σε ηλεκτρονική μορφή συχνά προσφέρουν τη δυνατότητα της θεματικής πρόσβασης σε βάθος από μόνα τους καθώς η ανάκτηση πολλαπλής ορολογίας είναι όχι μόνο δυνατή αλλά η ίδια τους η φύση. Συχνά αυτό που λείπει από τα ηλεκτρονικά τεκμήρια είναι η «σύνοψη» η δυνατότητα να ενταχθούν κάτω από μια ευρύτερη κατηγορία, η οποία μπορεί να μην αναφέρεται μέσα στο εξειδικευμένο κείμενό τους. Στο κεφάλαιο της αυτοματοποιημένης ευρετηρίασης θα δούμε πως μπορεί αυτό να αντιμετωπιστεί.

Σημεία προσέγγισης του περιεχομένου των τεκμηρίων

Ο προσδιορισμός του κυρίως θέματος ενός τεκμηρίου και των δευτερευόντων θεμάτων δεν αποτελεί προϊόν ανάγνωσης του τεκμηρίου αλλά εφαρμογής μιας σειράς τεχνικών που μας βοηθούν να προσδιορίσουμε το νοηματικό του περιεχόμενο αφιερώνοντας τον ελάχιστο δυνατό χρόνο.

Το πρώτο βήμα για τον προσδιορισμό του θέματος ενός τεκμηρίου είναι να εξετάσουμε τα σημεία που ξεχωρίζουν. Τα σημεία αυτά είναι:

- ο Ο τίτλος ενός τεκμηρίου. Ο τίτλος συχνά αντικατοπτρίζει το περιεχόμενό του και ο υπότιτλος αν υπάρχει δίνει επιπλέον πληροφορίες για το νοηματικό του περιεχόμενο. Οι τίτλοι των τεκμηρίων πχ ο τίτλος ενός βιβλίου «Λαϊκές Βιβλιοθήκες» ή ενός πίνακα ζωγραφικής «Η Σφαγή της Χίου» ή ενός εγγράφου πχ «Συμβόλαιο Αγοραπωλησίας Ακινήτου» είναι σαφές ότι δηλώνουν και το περιεχόμενό τους. Χωρίς αυτό να είναι απόλυτο ή πάντα αληθές πχ «Η κόμη της Βερενίκης» είναι βιβλίο που αφορά την αστρονομία και τη φιλοσοφία και δεν είναι μυθιστόρημα όπως θα περίμενε κανείς, ούτε αναφέρεται στην κομμωτική. Αντίστοιχα, η «Η κοιμωμένη» είναι ο τίτλος ενός επιτύμβιου γλυπτού και δεν αναφέρεται σε θέματα ύπνου, ούτε είναι μυθιστόρημα, το θέμα του είναι ο θάνατος. Είναι λοιπόν κοινά αποδεκτό και στατιστικά αποδεδειγμένο ότι οι τίτλοι συνήθως τείνουν να εκφράζουν το περιεχόμενο, αλλά αυτό δεν είναι απόλυτο. Τα ποσοστά αντικατοπτρισμού του τίτλου στο νοηματικό περιεχόμενο είναι πολύ μεγαλύτερα στην επιστημονική παραγωγή γραπτού λόγου και πολύ μικρότερα στο δημοσιογραφικό λόγο.

Γενικά οι τίτλοι είναι το πλέον χρησιμοποιούμενο στοιχείο για τον προσδιορισμό του νοηματικού περιεχομένου των τεκμηρίων²⁰.

- Ο πίνακας περιεχομένων. Συνήθως χρησιμεύει για να διευκρινιστεί το κεντρικό θέμα, να προσδιοριστούν τα δευτερεύοντα θέματα και ενδεχόμενα να ακολουθηθεί και η σειρά παράθεσής τους με βάση τη σειρά παράθεσης των θεμάτων στα περιεχόμενα, ώστε να οδηγούν σε συσχετισμούς εννοιών²¹.
- Η περίληψη ενός τεκμηρίου (abstract), όταν υπάρχει και ιδιαίτερα στην επιστημονική αρθρογραφία δίνει μέσα σε λίγες σειρές το κεντρικό θέμα προβληματισμού του συγγραφέα, το σκοπό, την επιστημονική του μεθοδολογία και την περιγραφή του έργου του. Περιλαμβάνει επίσης τις λέξεις κλειδιά της ειδίκευσής του και του κλάδου του γενικότερα. Οι περιλήψεις είναι ιδιαίτερα χρήσιμες, όχι μόνο γιατί βοηθούν στον προσδιορισμό του θέματος και στη σωστή θεματική ανάλυση αλλά και γιατί αποτελούν πηγή θεματολογίας που μπορεί να διευρύνει το ελεγχόμενο λεξιλόγιο και τους συσχετισμούς των όρων μεταξύ τους.
- Λέξεις κλειδιά. Στις περιπτώσεις που ο ίδιος ο συγγραφέας δίνει λέξεις κλειδιά, έχει ήδη προλάβει να δώσει το πρώτο στάδιο της θεματικής επεξεργασίας. Το λεξιλόγιο αυτό στη συνέχεια πρέπει να ελεγχθεί, να αντιστοιχηθεί με το ελεγχόμενο λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί η βιβλιοθήκη και να αξιοποιηθεί ανάλογα.
- Η εισαγωγή, ο πρόλογος ή γενικότερα η παρουσίαση του τεκμηρίου (πολλές φορές στο οπισθόφυλλο). Συνήθως μια εισαγωγή παρουσιάζει τους στόχους του συγγραφέα και αφήνει να διαφανεί το επιστημονικό πεδίο στο οποίο κινείται το έργο. Δίνει επίσης τη διάσταση του ευρύτερου συσχετισμού του έργου με τα

²⁰ Η πεποίθηση αυτή οδήγησε τους βιβλιοθηκονόμους στη δημιουργία ευρετηρίων τίτλων, όπου οι λέξεις των τίτλων αντιμετωπιζόμενες ως θέματα αποτελούν τα σημεία πρόσβασης των τεκμηρίων. Αυτό έγινε σε μια προσπάθεια περιορισμού της χρονοβόρας και δαπανηρής διαδικασίας της θεματικής ανάλυσης. Η παραγωγή αυτών των ευρετηρίων στηρίχθηκε στις εφαρμογές των υπολογιστών και εξακολουθεί να είναι ακόμα σε χρήση. Κυριότερα τέτοια ευρετήρια είναι το KWIC (Key Word in Context) και το KWOC (Key Word Out of Context).

²¹ Ακριβώς επειδή η πληροφορία των περιεχομένων ενός τεκμηρίου είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική για το εννοιολογικό του πλαίσιο, οι επιστήμονες της πληροφόρησης αξιοποίησαν και αυτή την παράμετρο. Καλύτερο παράδειγμα αποτελεί το ευρετήριο Current Contents. Το ευρετήριο αυτό συγκεντρώνει και παρουσιάζει σε ηλεκτρονική μορφή τους πίνακες περιεχομένων όλων των τευχών των περιοδικών που ευρετηριάζουν. Από τις λέξεις των τίτλων των άρθρων που εμφανίζονται στα περιεχόμενα δίνεται πρόσβαση που τείνει να καλύπτει την ανάγκη μιας θεματολογίας. Η ένταξη των περιοδικών σε ευρύτερες θεματικές κατηγορίες καλύπτει τη βασική τους οργάνωση και βοηθά στον προσδιορισμό του θεματολογικού τους πεδίου. Από τους πίνακες αυτούς σήμερα δίνεται και απευθείας πρόσβαση στα αντίστοιχα άρθρα. Αντίστοιχα με αυτό λειτουργούν και τα ευρετήρια των ηλεκτρονικών περιοδικών που έχουν ως σημείο θεματικής πρόσβασης τους τίτλους των άρθρων τους από τους πίνακες περιεχομένων.

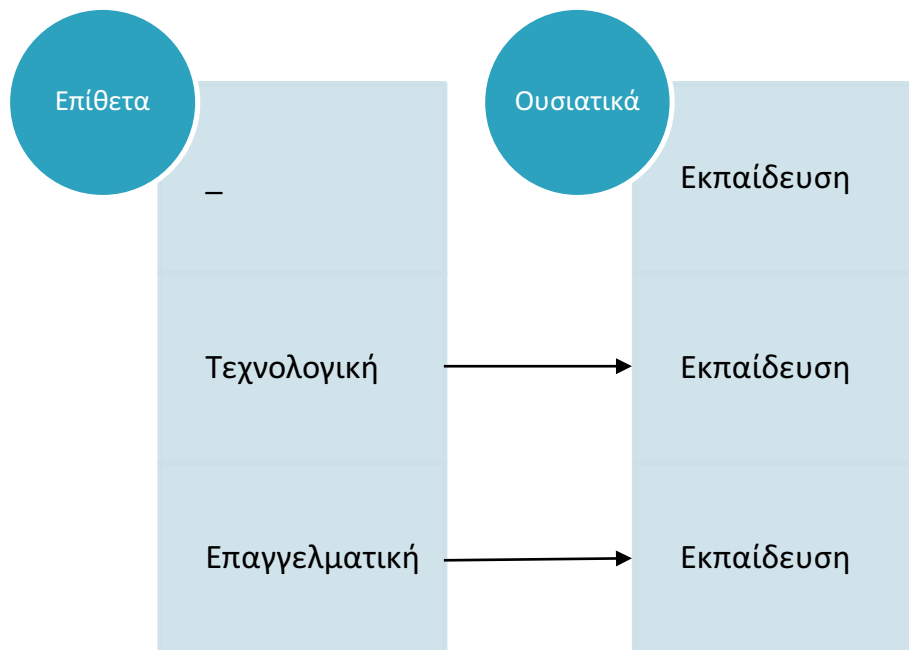
δευτερεύοντα θέματα τα οποία καλύπτει. Επισημαίνεται ότι στα λογοτεχνικά έργα, οι παρουσιάσεις ή περιλήψεις του έργου που εμφανίζονται στα οπισθόφυλλα δεν ανταποκρίνονται καθεαυτό στο θέμα αλλά στόχο έχουν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Είναι συνήθως αποσπάσματα από διάφορα σημεία του έργου και δίνουν «το ύφος» του κειμένου και όχι καθαυτό το περιεχόμενο. Συνηθίζουμε να τα συμβουλευόμαστε αλλά περισσότερο εστιάζουμε στο λογοτεχνικό είδος (πχ αστυνομικό μυθιστόρημα, πολιτικό μυθιστόρημα, νουβέλες, κλπ).

- Οι βιβλιογραφικές αναφορές. Οι αναφορές που περιλαμβάνονται σε ένα τεκμήριο αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό και το περιεχόμενό του. Έμμεσα παρέχουν θεματολογία μέσα από τους τίτλους των άρθρων στα οποία παραπέμπουν και μας βοηθούν να εντοπίσουμε τα θέματα τα οποία πραγματεύονται²². Οι βιβλιογραφικές αναφορές παρέχουν έμμεση πληροφόρηση για το θέμα, αλλά είναι ιδιαίτερα χρήσιμες όταν ο βιβλιοθηκονόμος δεν έχει καμία γνώση του θέματος και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για εξειδικευμένα επιστημονικά θέματα.
- Εικόνες, διαγράμματα, πίνακες και οι λεζάντες τους. Συχνά ένα διάγραμμα ή ένας πίνακας αποτελεί επιτομή μιας θεματικής ενότητας ή διαγραμματική παρουσίαση ενός θέματος. Αποτελεί λοιπόν σημείο που μπορεί να παρουσιάζει κύρια θεματολογία. Πρέπει λοιπόν να λαμβάνονται υπόψη ιδιαίτερα όταν προσπαθούμε να προσδιορίσουμε το «περί τίνος πρόκειται». Όταν πρόκειται για έργα τέχνης μία λεζάντα μπορεί να αποτελεί το αποκλειστικό ή και μοναδικό πληροφοριακό υλικό που έχουμε για ένα τεκμήριο. Οι λεζάντες, όπως και οι βιβλιογραφικές αναφορές που αναφέρθηκαν παραπάνω, παρέχουν έμμεση πληροφόρηση για το θέμα, αλλά είναι ιδιαίτερα χρήσιμες όταν ο βιβλιοθηκονόμος δεν έχει καμία γνώση του θέματος και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για εξειδικευμένα επιστημονικά θέματα.

Προσδιορισμός των εννοιών

²² Citation index. Τα ευρετήρια αυτά περιλαμβάνουν τις βιβλιογραφικές αναφορές που περιλαμβάνει ένα τεκμήριο. Δηλαδή, ποια άλλα έργα αναφέρει. Από τις παραπομπές αυτές είναι δυνατό να συνάγει κανείς και το νοηματικό περιεχόμενο του τεκμηρίου καθώς παραπέμπει σε συναφή προς αυτό τεκμήρια. Ωστόσο, η μεγάλη τους χρήση σήμερα εκτός από τη θεματική πρόσβαση είναι η μέτρηση της επιστημονικής παραγωγής και της αναγνωσιμότητάς της από το κοινό.

Πριν περιγράψουμε τις έννοιες ας κάνουμε μια παρατήρηση που αφορά τη γραμματική υπόσταση των λέξεων. Τα βοηθητικά μέρη του λόγου όπως σύνδεσμοι, προθέσεις, αντωνυμίες και άρθρα δομούν τη γλώσσα και έχουν ως αποτέλεσμα τη σύνταξη των προτάσεων, αλλά δεν μεταφέρουν πληροφορία. Τα ρήματα δείχνουν ενέργεια ή κατάσταση ενός υποκειμένου αλλά δε μεταφέρουν εννοιολογική πληροφορία. Οι λέξεις που μεταφέρουν πληροφορία και μπορούν να αποδώσουν θεματικές έννοιες είναι τα ουσιαστικά και τα επίθετα.

Ως θέματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικοί τύποι εννοιών:

- **Θέματα**
 - (αφηρημένες έννοιες) πχ γνώση, εκπαίδευση, θρησκεία
 - Πράγματα (απαριθμούμενα) πχ δάση, θρανία

- **Ονόματα**
 - Ανθρώπων
 - Συλλογικών οργάνων
 - Γεωγραφικών τόπων
 - Άλλα ονόματα πχ κτιρίων (Παρθενώνας, Κολοσσαίο)
- Χρονικές περιόδους / ιστορικές περιόδους (Αναγέννηση, Μεσαίωνας)
- Μορφές (χάρτης, παρτιτούρα, γλυπτό)

Θέματα ως Θέματα

Το ανθρώπινο μυαλό στην αναζήτηση της πληροφορίας λειτουργεί με βάση μια έννοια που εκφράζεται με ένα θέμα (ουσιαστικό που μπορεί να συνοδεύεται και από επίθετο που να το προσδιορίζει). Πχ αναζητώ πληροφορίες για τη φιλοσοφία, (ή τη συγκριτική φιλοσοφία) τη θρησκεία (ή τη μονοθεϊστική θρησκεία), τα ηφαίστεια (ή τα ενεργά ηφαίστεια). Τα θέματα μπορεί να είναι αφηρημένες έννοιες πχ Γνώση, εκπαίδευση, θρησκεία ή συγκεκριμένα απαριθμούμενα πράγματα πχ ηφαίστεια, θρανία, ωκεανοί κλπ. Ένα θέμα μπορεί λοιπόν να αντιπροσωπεύει το κεντρικό περιεχόμενο ενός κειμένου, ενός έργου τέχνης, μιας έννοιας που περικλείεται σε ένα τεκμήριο ή τα δευτερεύοντα θέματα τους.

Ονόματα ως θέματα

Συχνά έχουμε τεκμήρια που το περιεχόμενό τους μπορεί να αναφέρεται σε ένα πρόσωπο, ή σε έναν οργανισμό ή ένα τόπο ή ένα κτίριο. Έχουν να κάνουν δηλαδή με κάτι συγκεκριμένο που έχει ένα κύριο όνομα (ουσιαστικό).

Πρόσωπα ως Θέματα. Θέμα του τεκμηρίου αποτελεί ένα πρόσωπο. Αυτό το συναντάμε συχνά σε βιογραφικά και εργογραφικά τεκμήρια. Πχ «Άπαντα τα ευρισκόμενα του Διονυσίου Σολωμού». Το θέμα του τεκμηρίου είναι «Σολωμός, Διονύσιος», ενώ ο συγγραφέας του είναι άλλος, στην προκειμένη περίπτωση ο Ιάκωβος Πολυλάς. Στην περίπτωση αυτή ο Ιάκωβος Πολυλάς είναι ο συγγραφέας και ο «Διονύσιος Σολωμός» είναι το θέμα.

Συλλογικά όργανα ως Θέματα.

Θέμα του τεκμηρίου αποτελεί ένα συγκεκριμένο συλλογικό όργανο. Πχ Έργο με τίτλο *Μια παρουσίαση της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Λειβαδιάς*.

Στην περίπτωση αυτή το θέμα είναι:

«Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λειβαδιάς»

Ανάλογα συναντάμε επίσης συχνά σε απολογιστικά έργα ή έργα ιστορικής διαδρομής. Πχ έργο με τίτλο: *Η Ιστορία της Μπισκοτοβιομηχανίας Παπαδοπούλου*. Θέμα του τεκμηρίου αποτελεί «Μπισκοτοβιομηχανία Παπαδοπούλου».

Μπορεί να έχετε ένα έργο με τίτλο: *Ο απολογισμός της Τράπεζας Πειραιώς*

Όπου αντίστοιχο θέμα αποτελεί: «Τράπεζα Πειραιώς».

Η μόνη δυσκολία που παρουσιάζουν αυτά τα θέματα είναι καμιά φορά ο διαχωρισμός ενός πραγματικού συλλογικού οργάνου που κινείται και έχει υπόσταση ως συλλογικό όργανο και η διαφοροποίησή του από ένα κτίριο. Πχ Μουσείο Μπενάκη. Πότε είναι το κτίριο και πότε το συλλογικό όργανο ήτοι το μουσείο ως οργανισμός.

Η τυποποίηση των ονομάτων τόσο των προσώπων όσο και των συλλογικών οργάνων αποτελεί πρόκληση για τις βιβλιοθήκες και τους πληροφοριακούς οργανισμούς. Η σωστή γραφή ή συχνά η πλήρης γραφή ενός ονόματος προσώπου ή συλλογικού οργάνου, η τυπική γραφή του ονόματός του ή η ακρωνυμία του δεν είναι πάντα καταγεγραμμένα στο τεκμήριο. Οι βιβλιοθήκες συχνά παράγουν τα λεγόμενα «καθιερωμένα αρχεία ονομάτων» και τα «καθιερωμένα αρχεία συλλογικών οργάνων» ώστε να επιτυγχάνεται τυποποίηση. Σήμερα, χάρη στους ιστοτόπους των οργανισμών στο διαδίκτυο είναι εύκολη η διασταύρωση των ονομάτων και η επίτευξη ομοιομορφίας των μεταδεδομένων και η συνεπαγόμενη διευκόλυνση της αναζήτησης και ανάκτησης έχουν μετατραπεί σε απλές διαδικασίες.

Πχ Biblioteca Apostolica Vaticana
 Biblioteca Nazionale Marciana
 Biblioteca Vedovato

Πηγή: Αρχείο Καθιερωμένων Επικεφαλίδων – Ονόματα συλλογικών Οργάνων, ΕΒΕ, 2003.

Γεωγραφικά ονόματα ως θέματα. Τα γεωγραφικά ονόματα μπορεί να έχουν διαφορετικούς ρόλους στο θεματικό περιεχόμενο. Έχουμε περιπτώσεις όπου ένα γεωγραφικό μέρος αποτελεί το θέμα του τεκμηρίου. Πχ ένα τεκμήριο «Η Θεσσαλονίκη σήμερα» ή μια ιστορική αναδρομή της Ηπείρου. Στις περιπτώσεις αυτές τότε θέμα αποτελεί: «Θεσσαλονίκη» και «Ηπειρος». Το γεωγραφικό όνομα δηλαδή λειτουργεί αποκλειστικά ως θέμα. Τις περισσότερες φορές ωστόσο το γεωγραφικό όνομα έρχεται να συμπληρώσει ένα άλλο θέμα είτε αυτό είναι θέμα ως θέμα είτε πρόσωπο ως θέμα. Πχ Το Ηφαίστειο της Θήρας όπου το θέμα διαμορφώνεται «Ηφαίστεια» «Θήρα» ή ακόμα «Ο ποιητής Γιώργος Ιωάννου και η Θεσσαλονίκη» όπου το θέμα διαμορφώνεται «Ιωάννου, Γιώργος» «Θεσσαλονίκη».

Η τυποποίηση των ονομάτων των γεωγραφικών περιοχών είναι πάντοτε ρευστή ιδιαίτερα όταν αποφασίζεται να ακολουθηθούν διοικητικές διαιρέσεις (χώρες) και υποδιαιρέσεις (επαρχίες, νομοί κλπ) καθώς αλλάζουν συχνά. Τυποποίηση έχει επίσης επιχειρηθεί με βάση τις γεωγραφικές περιοχές που επίσης τείνουν να διαφοροποιούνται ανάλογα με τις ιστορικές περιόδους. Τα ταξινομικά συστήματα και οι Θησαυροί αντιμετωπίζουν συνήθως το θέμα αυτό με χωριστούς καταλόγους γεωγραφικών

ονομάτων και οντολογίες που περιλαμβάνουν αποκλειστικά γεωγραφικά ονόματα κατά περιοχές και υποδιαιρέσεις με τις διαιρέσεις επαρχιών, κοινοτήτων κλπ.

Προβληματισμό επίσης αποτελεί και το επίπεδο αποτύπωσης των γεωγραφικών ονομάτων πχ χωριό, δήμος, κοινότητα, πόλη, νομός, επαρχία, περιφέρεια κλπ. Η συνήθης πρακτική των βιβλιοθηκών είναι για το τοπικό στοιχείο να αποδίδεται ακόμα και τοπωνύμιο, χωριό ή μικρή περιοχή ενώ για το διεθνή χώρο συνήθως καταφεύγουν σε επίπεδο πόλης, νομού, επαρχίας, κράτους. Επισημαίνουμε ότι οι αποφάσεις αυτού του είδους εξαρτώνται και από το είδος της συλλογής αλλά και την πολιτική της βιβλιοθήκης.

Άλλα ονόματα ως θέματα. Μερικά από τα ονόματα αυτά μοιάζουν με τα ονόματα των συλλογικών οργάνων ή τα γεωγραφικά ονόματα. Ουσιαστικά εννοούμε ονόματα κτιρίων, αρχαιολογικών τόπων, γεφυρών, μνημείων που δεν είναι απαραίτητα τα συλλογικά όργανα που τα διαχειρίζονται ούτε αμιγώς η γεωγραφική περιοχή. Πχ Γέφυρα Χαρίλαος Τρικούπης Ρίου Αντιρρίου δεν πρόκειται για τη Γέφυρα Ρίου Αντιρρίου ΑΕ (συλλογικό όργανο) ούτε για το Ρίο ή το Αντίρριο (γεωγραφικό όνομα) αλλά για το όνομα της Γέφυρας αυτής καθεαυτής. Τα ονόματα αυτά λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό όπως τα γεωγραφικά που αναφέρονται παραπάνω.

Χρονικές περιόδοι/ Ιστορικές περιόδοι ως θέματα

Η ιστορική περίοδος ή η χρονική περίοδος μπορεί να αποτελεί σημαντικό στοιχείο του νοηματικού περιεχομένου ενός τεκμηρίου. Η χρονική περίοδος περιορίζει το θέμα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και με τον τρόπο αυτό βοηθά τον προσδιορισμό του. Συχνά η ίδια η ιστορική περίοδος μπορεί να αποτελεί και το κεντρικό θέμα του τεκμηρίου πχ Αναγέννηση ή Μεσαίωνας. Ενώ τα στοιχεία αυτά υποδηλώνουν χρονικό προσδιορισμό ωστόσο έχουν αποκτήσει θεματολογική υπόσταση καθώς υποδηλώνουν πολιτιστικές, ιστορικές και κοινωνικές νοηματικές διαστάσεις ή/και καλλιτεχνικά ρεύματα και το συνακόλουθο νοηματικό τους περιεχόμενο. Συχνά οι ιστορικές περιόδοι λειτουργούν συμπληρωματικά με θέματα ως θέματα ή πρόσωπα ως θέματα.

Πχ Ιστορία – Ιταλία – Αναγέννηση

Ιερά Εξέταση – 16^{ος} αι

Η τυποποίηση της απόδοσης των ιστορικών περιόδων αντιμετωπίζεται τόσο από τα πρότυπα (MARC, ISO, Dublin Core) όσο και από τα ταξινομικά συστήματα που υποδεικνύουν τους τρόπους διαχείρισής τους.

Μορφές ως θέματα

Η μορφή ενός τεκμηρίου δεν είναι αυτή καθαυτή θέμα. Κάποιες περιπτώσεις που ουσιαστικά αποτελούν μορφή του τεκμηρίου εξακολουθούν να ενέχουν θέση θέματος σήμερα, παρότι αυτό τείνει να εκλείψει. Σήμερα, η μορφή σπάνια λαμβάνεται υπόψη στη θεματική ανάλυση. Στη διαδικασία δε της ευρετηρίασης θα δούμε ότι τη μορφή τη διαχειριζόμαστε από άλλο πεδίο και όχι από αυτό των θεμάτων. Ωστόσο, εδώ αναφέρεται για τις περιπτώσεις εκείνες που η μορφή έχει τη δυνατότητα να αλλοιώσει ή να προσδιορίσει το εννοιολογικό περιεχόμενο ενός τεκμηρίου. Κλασσικό παράδειγμα αποτελούν οι εγκυκλοπαίδειες και τα λεξικά. Προσδιορίζουν τόσο τη μορφή όσο και το εννοιολογικό περιεχόμενο. Τα διάφορα ταξινομικά συστήματα τείνουν να κατατάσσουν αυτά τα έργα στις «Γενικές κατηγορίες» ή στα «πληροφοριακά τεκμήρια». Το γεγονός αυτό αποδεσμεύει το θέμα από τη μορφή που θα μπορούσε σήμερα να είναι ηλεκτρονική, έντυπη ή ότι άλλο. Ο διαχωρισμός της μορφής ενός τεκμηρίου και του θέματός του σήμερα είναι σημαντικότερος παρά ποτέ καθώς έχουμε ολοένα και περισσότερα τεκμήρια που δεν έχουν μορφή κειμένου. Η ανάγκη αυτή έχει οδηγήσει στη χρησιμοποίηση χωριστού πεδίου για τη μορφή του τεκμηρίου δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στο χρήστη να ψάχνει μια ποικιλία από μορφές που παλιότερα ενσωματώνονταν στα θέματα χωρίς διάκριση. Για παράδειγμα μπορεί να αποτυπώνεται στο πεδίο για τον τύπο (μορφή) του τεκμηρίου : πίνακας ζωγραφικής και στο θέμα του το περιεχόμενο του τεκμηρίου πχ «Ατμόπλοια» αποτυπώνοντας ότι το τεκμήριο είναι ένας πίνακας ζωγραφικής που παρουσιάζει ατμόπλοια. Στην περίπτωση που δεν αναγράφαμε τον τύπο του τεκμηρίου στο θέμα θα γράφαμε: Ζωγραφική. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση δε θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε ότι πρόκειται για ένα έργο ζωγραφικής ή αν πρόκειται για ένα άρθρο που αναλύει θέματα ζωγραφικής κλπ. Σε παλαιότερες εποχές όπου σχεδόν το σύνολο των τεκμηρίων ήταν κείμενα η ανάγκη διαχωρισμού του τύπου από το περιεχόμενο δεν είχε προκύψει, σήμερα όμως είναι καθοριστική.

Μετατροπή του νοήματος σε λέξεις κλειδιά

Αναφέρθηκε παραπάνω ότι εξετάζοντας τη διαδικασία του προσδιορισμού του θέματος βλέπουμε ότι μπορούμε να την υλοποιήσουμε αν απαντήσουμε σε τρία βασικά ερωτήματα:

1. Τι είναι;
2. Για ποιο σκοπό είναι φτιαγμένο;
3. Περί τίνος πρόκειται;

Πχ το τεκμήριο «Η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους».

1. Τι είναι: ιστορία
2. Για ποιο σκοπό είναι φτιαγμένο; Για ευρύ κοινό, μαθητές λυκείου, φοιτητές, γενικό έργο για ερευνητές και φοιτητές. Για τον καθένα που ενδιαφέρεται αλλά έχει και ένα μορφωτικό επίπεδο να το κατανοήσει.
3. περί τίνος πρόκειται; Ιστορία της Ελλάδας, πολιτική, πολιτιστική, εθνογραφική.

Η απάντηση στις τρεις αυτές βασικές ερωτήσεις μας έχει οδηγήσει στην αποτύπωση του νοηματικού περιεχομένου του τεκμηρίου.

Στο δεύτερο μέρος της διαδικασίας πρέπει να μετατρέψουμε την αποτύπωση σε λέξεις που είτε θα επιλέξουμε από ένα ελεγχόμενο λεξιλόγιο, είτε θα προσδιορίσουμε ελεύθερα ως λέξεις κλειδιά. Οι λέξεις θα πρέπει να επιτρέπουν την κατάταξη του τεκμηρίου σε μια θεματική κατηγορία και την απόδοση του νοήματός του με όλες τις προεκτάσεις και τις παραμέτρους που δίνει ή περιλαμβάνει το τεκμήριο αυτό.

Παίρνοντας λοιπόν την απάντηση στο πρώτο ερώτημα διαπιστώνω ότι το τεκμήριο πρέπει να ενταχθεί στη θεματική κατηγορία της Ιστορίας έτσι αν πρόκειται να χρησιμοποιήσω ένα ελεγχόμενο λεξιλόγιο το τεκμήριό μου θα ενταχθεί αρχικά στην ευρύτερη κατηγορία της ιστορίας και στη συνέχεια θα προσδιορίσω τα δευτερεύοντα θέματα, χρησιμοποιώντας ένα από τα ελεγχόμενα λεξιλόγια που έχω στη διάθεσή μου, δηλαδή θεματικές επικεφαλίδες ή κάποιον από τους θησαυρούς. Παίρνοντας την απάντηση στο δεύτερο ερώτημα θα δούμε ότι το έργο δεν αποτελεί μια εξειδικευμένη ιστορική πραγματεία πράγμα που να πρέπει να το αποτυπώσουμε με λέξεις αλλά αποτελεί ένα γενικό έργο ιστορίας ενός έθνους. Σύμφωνα με τις

θεματικές επικεφαλίδες θα παραμέναμε στα γενικά έργα, όπου λεκτικά –στα θέματα- δεν αποδίδουμε εξειδίκευση. Δεν ερχόμαστε δηλαδή να προσθέσουμε τη λέξη «Πραγματεία», μπορούμε να προσθέσουμε την ένδειξη «Γενικά έργα» ή τίποτα.

Η απάντηση στο τρίτο ερώτημα είναι αυτή που ουσιαστικά έρχεται να συμπληρώσει τη θεματολογία μας. Αν απαντήσουμε στο ερώτημα «περί τίνος πρόκειται;» ερχόμαστε να δώσουμε μια σειρά από θέματα «ελληνικός πολιτισμός²³», «πολιτική ιστορία- Ελλάδα», «λαογραφία- Ελλάδα», «πνευματική ζωή - Ελλάδα», «Ελλάδα», κλπ. Μέσα από τις λέξεις αυτές δίνουμε πολλαπλά σημεία πρόσβασης στους χρήστες. Με τον τρόπο αυτό κάποιος που ψάχνει πληροφορίες για τη λαογραφία στην Ελλάδα ή την πνευματική ζωή κλπ αποκτά σημεία που του επιτρέπουν να ανακαλέσει το συγκεκριμένο τεκμήριο.

²³ Οι τρόποι που προέκυψαν τα θέματα εξηγούνται παρακάτω στο αντίστοιχο κεφάλαιο για τις θεματικές επικεφαλίδες.

Επιλέγοντας τους όρους

1. Πόσο ειδικός πρέπει να είναι ο όρος;

Σε πόση ειδικευση πάμε; Μπορούμε να δώσουμε πρόσβαση απευθείας στον ειδικό όρο που αναφέρεται σε ένα τεκμήριο ή έχουμε ανάγκη να δίνουμε όρους που παραπέμπουν σε ευρύτερες κατηγορίες ώστε να εξασφαλίζουμε πρόσβαση;

Για παράδειγμα, αν έχουμε ένα τεκμήριο που αναφέρεται στους κωμικούς ηθοποιούς θα δώσουμε τον όρο «Ηθοποιοί» και όχι τον ευρύτερο «Καλλιτέχνες». Η εξειδίκευση αυτή επιτρέπει πρόσβαση απευθείας στο ζητούμενο όρο και δεν περιορίζει στην ακόμα μεγαλύτερη εξειδίκευση των κωμικών ηθοποιών.

Ο όρος «Κωμικοί ηθοποιοί» στο παρελθόν θα απέκλειε την πρόσβαση στο τεκμήριο καθώς θα το τοποθετούσε κάτω από το γράμμα Κ. Για να αποφευχθεί αυτό οι όροι αντιστρέφονταν και στις θεματικές επικεφαλίδες θα είχαμε: «Ηθοποιοί, Κωμικοί» η διαδικασία αυτή έδινε τη δυνατότητα μεγαλύτερης εξειδίκευσης χωρίς να χάνεται η συνοχή από τον ευρύτερο όρο. Θα αποφασίζαμε λοιπόν να ισορροπήσουμε την εξειδίκευση των όρων με βάση τις ανάγκες του κοινού, τους όρους που είναι ήδη καθιερωμένοι στο ελεγχόμενο λεξιλόγιο που έχουμε ή ακόμα να δημιουργήσουμε πολλαπλή πρόσβαση δίνοντας ταυτόχρονα την θεματική επικεφαλίδα <Καλλιτέχνες> καθώς και την θεματική επικεφαλίδα <Ηθοποιοί, Κωμικοί> εξυπηρετώντας έτσι όλα τα δυνατά σημεία πρόσβασης.

Έτσι η θεματική πρόσβαση με τη χρήση θεματικών επικεφαλίδων θα έλεγε:

<Καλλιτέχνες – Ηθοποιοί, κωμικοί>

Στο Θησαυρό και πάλι θα είχαμε τον όρο <Καλλιτέχνες> και ως ειδικότερο όρο τον όρο <Ηθοποιοί> και ως ειδικότερο όρο του όρου <Ηθοποιοί> θα είχαμε <Κωμικοί Ηθοποιοί>. Έτσι η θεματική πρόσβαση με τη χρήση ενός θησαυρού θα έλεγε:

<Καλλιτέχνες>

<Κωμικοί ηθοποιοί>.

Ο Θησαυρός ως εργαλείο που επιτρέπει συσχετισμούς λειτουργεί συνεκτικά προς όλες τις κατευθύνσεις των σχετικών όρων.

2. Πόσους όρους βάζουμε σε κάθε τεκμήριο;

Δεν υπάρχει συγκεκριμένος αριθμός όρων που να αποτελεί το όριο για κάθε τεκμήριο. Ο αριθμός είναι ανάλογος με τη μέθοδο ανάλυσης που έχει επιλεγεί. Αν έχει επιλεγεί ο τρόπος της σύνοψης των εννοιών τότε ο αριθμός των όρων θα περιορίζεται στην απόδοση της βασικής έννοιας που αποτελεί το αποτέλεσμα της σύνοψης. Αν έχει επιλεγεί ο τρόπος της εις βάθος ανάλυσης, τότε ο αριθμός των όρων θα πρέπει να αποδίδει όλες τις έννοιες που έχουν εντοπιστεί. Επισημαίνουμε ότι η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου διατύπωσε το λεγόμενο Core Record (Βασική εγγραφή) που περιλαμβάνει τα βασικά περιγραφικά στοιχεία ενός τεκμηρίου και τα βασικά στοιχεία που αφορούν το θέμα και την ταυτότητά του. Το Core Record είναι κάτι λιγότερο από μια πλήρη εγγραφή MARC (ή Unimarc), στοχεύει στην απλοποίηση των εγγραφών και στο να κάνει την καταλογογράφηση και την ευρετηρίαση μια πιο αποδοτική δουλειά. Σε ότι αφορά τα θέματα περιλαμβάνει τουλάχιστον ένα θέμα και καλεί για την προσθήκη δύο ή τριών θεμάτων για τεκμήρια που απαιτούν εξειδίκευση καθώς και την αναγραφή ενός τουλάχιστον ταξινομικού αριθμού²⁴. Βλέπουμε λοιπόν τη βιβλιοθήκη του Κογκρέσου να αναγνωρίζει την ανάγκη περιορισμού της εξαντλητικής θεματικής ευρετηρίασης και την προσπάθεια περιορισμού του αριθμού των θεμάτων σε δύο με τρία. Οι ελληνικές βιβλιοθήκες ανάλογα με το είδος τους διατηρούν πολιτικές για τον αριθμό των θεμάτων. Οι σχολικές και λαϊκές βιβλιοθήκες περιορίζονται στα 1 με 3 θέματα, ενώ αντίθετα οι ακαδημαϊκές προχωρούν σε εξειδικεύσεις και ανάλογα με το τεκμήριο τα θέματά τους είναι πολύ περισσότερα.

3. Χρησιμοποιούμε ενικό ή πληθυντικό;

Η επιλογή ενικού ή πληθυντικού αριθμού για τους όρους είναι κυρίως νοηματική. Πχ ο όρος Εκπαίδευση έχει μία ευρεία έννοια στον ενικό και μια πιο συγκεκριμένη και κατά τι διαφορετική στο πληθυντικό «Εκπαιδεύσεις». Είναι δε από τους όρους που μπορεί να βρίσκονται και στους δύο αριθμούς με διαφορετική σημασία. Συνήθως ο ενικός αριθμός εκφράζει αφηρημένες ευρείες έννοιες πχ Φιλοσοφία.

Ο πληθυντικός αριθμός εκφράζει πρόσωπα, πράγματα και συγκεκριμένες έννοιες πχ

²⁴ Για το θέμα αυτό, που αποτέλεσε και τη βάση της ανάπτυξης του προτύπου MODS βλ. <http://www.loc.gov/catdir/cpsocorelev.html>

Μαθητές

Σχολεία

Καιρικές συνθήκες

Ο πληθυντικός στις περιπτώσεις αυτές κρίνεται αναγκαίος γιατί η έννοια του ενικού θα απέδιδε διαφορετικό νόημα πχ Μαθητής

Σχολείο

Καιρική συνθήκη

4. Τι κάνουμε όταν μια έννοια δεν υπάρχει στο ελεγχόμενο λεξιλόγιο που χρησιμοποιούμε;

Η συνήθης πρακτική είναι να δίνουμε ένα γενικότερο όρο από αυτόν που αναζητούσαμε και δεν βρήκαμε ώστε ο γενικότερος όρος να περικλείει το θέμα που θέλουμε. Στις περιπτώσεις που το ελεγχόμενο λεξιλόγιο εμπλουτίζεται από τη βιβλιοθήκη/ πληροφοριακό οργανισμό κρατάμε τον όρο που θα θέλαμε να προτείνουμε και δεν εντοπίσαμε στο ήδη υπάρχον ελεγχόμενο λεξιλόγιο, «υπό αίρεση» για ένα χρονικό διάστημα και εξετάζουμε αν θα προκύψει και άλλο τεκμήριο που να έχει την ίδια ορολογία. Η επανεμφάνιση του όρου εγγυάται και τη χρήση του. Προκειμένου για επιστημονικούς όρους η διασταύρωση της εγκυρότητας του προτεινόμενου όρου με επιστήμονες του κλάδου είναι επίσης αναγκαία. Η διαδικασία αυτή αναλύεται παρακάτω στα αντίστοιχα σημεία για την επέκταση των θεματικών επικεφαλίδων και των θησαυρών.

Βιβλιογραφία

Birger Hjørland (2001). "Towards a Theory of Aboutness, Subject, Topicality, Theme, Domain, Field, Content . . . and Relevance", *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 52(9):774–778.

Birger Hjørland, (1992) "The Concept of 'Subject' in Information Science", *Journal of Documentation*, Iss: 2 pp. 172 – 200. <http://dx.doi.org/10.1108/eb026895> (Ανακτήθηκε 26 Σεπτεμβρίου 2012).

Taylor, Arlene C. (1995). "Perspectives On... On the Subject of Subjects" *The Journal of Academic Librarianship*. Nov. 1995 p. 484-491.

Wilson, P. (1968). *Two kinds of power. An essay on bibliographical control*. Berkeley, CA: University of California Press.